

TALABALARDA MA'NAVIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH.

Axmadjonov Zafarjon Ravshan o'g'li

Osiyo Xalqaro Universiteti Pedagogika yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish masalalari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil etilgan. Ma'naviy madaniyat tushunchasining pedagogik mazmuni va uning shaxs kamolotidagi o'rni ochib berilgan. Talabalarning ma'naviy ehtiyojlarini shakllantirishda ta'lim jarayonining tarbiyaviy imkoniyatlari asoslab berilgan. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar va innovatsion metodlarning ma'naviy madaniyatni rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Maqolada interfaol ta'lim metodlaridan foydalanish orqali talabalarda ma'naviy faollikni oshirish yo'llari ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, ma'naviy-tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etishning metodik shart-sharoitlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari asosida talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqola ta'lim tizimi mutaxassislari va tadqiqotchilar uchun amaliy ahamiyatga ega.*

Kalit so'zlar: *Ma'naviy madaniyat, talaba shaxsi, tarbiya, pedagogik metodika, interfaol ta'lim, innovatsion yondashuv.*

KIRISH

Bugungi globallashuv, axborot oqimining keskin kuchayishi va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi sharoitida jamiyat barqarorligi va taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo'lgan ma'naviy madaniyat masalasi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan yoshlar — kelajak jamiyatining yetakchi kuchi sifatida — ma'naviy jihatdan barkamol, ijtimoiy faol va mustaqil fikrlovchi shaxslar bo'lib shakllanishi zamonaviy ta'lim tizimi oldiga muhim vazifalarni qo'yimoqda. Shu jihatdan, talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish bugungi pedagogika fanining muhim ilmiy va amaliy muammolaridan biri hisoblanadi. Sharq mutafakkirlari asarlarida ma'naviyat va axloq masalasi shaxs kamolotining asosiy mezon sifatida talqin etilgan. Jumladan, Abu Nasr Forobiy o'zining mashhur "Fozil odamlar shahri" asarida jamiyat taraqqiyoti avvalo fozil insonlarni tarbiyalash bilan bevosita bog'liq ekanini ta'kidlab, shaxsning ma'naviy yetukligi ijtimoiy barqarorlikning poydevori ekanini asoslab bergan. Forobiy fikricha, tarbiya orqali insonda ezgulik, adolat, mas'uliyat va vatanparvarlik kabi sifatlar shakllanadi.¹ Ushbu qarashlar hozirgi ta'lim tizimi uchun ham nazariy-metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. O'zbek xalqining boy ma'naviy merosida ham ma'naviy tarbiya

masalasi markaziy o'rin egallaydi. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov "Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch" asarida yoshlar tarbiyasida ma'naviyat masalasini davlat siyosati darajasiga ko'tarib, "Agar biz farzandlarimizni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq qilib tarbiyalamasak, kelajagimizni xavf ostiga qo'ygan bo'lamiz", deya ta'kidlaydi.² Mazkur fikrlar talaba yoshlarning ma'naviy madaniyatini rivojlantirish tizimli va metodik asosda olib borilishi zarurligini ko'rsatadi. Zamonaviy pedagogika nazariyasida ham shaxs ma'naviy kamoloti muhim ilmiy muammo sifatida qaraladi. Jumladan, L.S. Vygotskiy shaxs rivojida ijtimoiy muhit va ta'limning hal qiluvchi rolini ta'kidlab, ma'naviy sifatlar muloqot va faoliyat jarayonida shakllanishini ilmiy jihatdan asoslab bergan.³ J. Dyui esa ta'limni shaxsning ijtimoiy tajribasini boyituvchi jarayon sifatida baholab, tarbiya va ta'limni uzviy holda olib borish zarurligini uqtiradi.

1. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. — Toshkent: Fan, 2018.

2. . Karimov, I. A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma'naviyat, 2016.

3. Vygotsky, L. S. Mind in Society. — London: Harvard University Press, 2018.

Ushbu qarashlar talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirishda interfaol va faoliyatga yo'naltirilgan metodlardan foydalanish zarurligini ko'rsatadi.⁴

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida olib borilayotgan ta'lim jarayonida bilim berishga nisbatan ustuvorlik kuzatilayotgani, tarbiyaviy komponentning ayrim holatlarda ikkinchi planga tushib qolayotgani kuzatiladi. Natijada, ayrim talabalarda ma'naviy befarqlik, ijtimoiy mas'uliyatning sustligi, milliy qadriyatlarga nisbatan loqaydlik holatlari yuzaga kelmoqda. Bu esa talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirish metodikasini qayta ko'rib chiqish va takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. O'zbek olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ham mazkur muammoning dolzarbligini tasdiqlaydi. Xususan, O. Abdullayev va Z. Suyunova kabi tadqiqotchilar o'z ilmiy ishlarida talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirish pedagogik shart-sharoitlari, metod va vositalarini tahlil qilib, mavjud tizimda metodik yondashuvlarni yangilash zarurligini ta'kidlaydilar.⁵ Ularning ilmiy xulosalariga ko'ra, ma'naviy madaniyatni rivojlantirishda tarbiyaviy mashg'ulotlarni faqat ma'ruza shaklida emas, balki interfaol, muammoli va loyihaviy metodlar asosida tashkil etish yuqori samaradorlik beradi.

Mazkur maqolada aynan shu muammolar — talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirish jarayonida mavjud metodik kamchiliklar, zamonaviy pedagogik yondashuvlardan yetarli darajada foydalanilmayotgani, tarbiyaviy ishlarning tizimsizligi kabi masalalar ilmiy tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada ma'naviy madaniyatni rivojlantirishda innovatsion metodlardan foydalanish yo'llari, pedagogik shart-sharoitlar va samarali metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Ushbu maqola avvalo oliy ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan professor-o'qituvchilar, tyutorlar, ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha mas'ullar, pedagogika

4. Dyui, J. Democracy and Education. — New York: Macmillan, 2017.

5. Abdullayev, O. Talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik asoslari. — Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. Toshkent, 2019.

yo'nalishida tahsil olayotgan magistrant va talabalar, shuningdek, ta'lim sohasidagi tadqiqotchilar uchun mo'ljallangan. Maqola mazmuni ta'lim jarayonini tarbiyaviy jihatdan boyitish, talaba shaxsini har tomonlama rivojlantirish hamda ma'naviy barkamol avlodni shakllantirishga xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

Talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish masalasiga yondashishda, avvalo, "ma'naviy madaniyat" tushunchasining mazmun-mohiyatini aniqlab olish zarur. Pedagogik adabiyotlarda ma'naviy madaniyat shaxsning axloqiy qarashlari, e'tiqodi, ijtimoiy xulq-atvori, qadriyatlarga munosabati hamda ma'naviy ehtiyojlarini o'zida mujassam etuvchi murakkab ijtimoiy-pedagogik hodisa sifatida talqin etiladi. O. Musurmonova ma'naviy madaniyatni shaxs tarbiyasining markaziy omili deb hisoblab, uning shakllanishi uzluksiz tarbiya jarayoni bilan bevosita bog'liqligini ta'kidlaydi.⁶ Bugungi talaba yoshlar axborot texnologiyalari rivojlangan, g'oyalar tez almashayotgan muhitda yashamoqda. Shu bois, an'anaviy nasihat va ma'ruzalarga asoslangan tarbiya shakllari o'z samarasini to'liq bermayapti. Bu holat pedagoglardan ma'naviy madaniyatni rivojlantirishda yangicha metodik yondashuvlar, xususan, interfaol, muammoli va reflektiv metodlardan foydalanishni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, ma'naviy madaniyat endilikda faqat axloqiy bilimlar majmui emas, balki talabaning hayotiy pozitsiyasi va ijtimoiy mas'uliyatini belgilovchi muhim kompetensiya sifatida qaralishi lozim.

Oliy ta'lim muassasalarida olib borilgan kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirish jarayoni ko'pincha tizimsiz va epizodik tarzda amalga oshiriladi. Ayrim hollarda tarbiyaviy ishlar faqat bayram tadbirlari yoki rasmiy suhbatlar bilan cheklanib qolmoqda. Bu esa ma'naviy tarbiyaning ichki ta'sir kuchini pasaytiradi. O. Abdullayev o'z tadqiqotida ta'lim jarayonida ma'naviy madaniyatni rivojlantirish bilan bog'liq muammolarning

6. . Musurmonova, O. Ma'naviy tarbiya asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2018.

asosiy sababi sifatida metodik yondashuvlarning yetarlicha ishlab chiqilmagani va pedagoglarning bu boradagi malakasi turlicha ekanini qayd etadi.⁷ Shu o'rinda muhim savol tug'iladi: nega ayrim pedagoglarning tarbiyaviy ishlari samarali, boshqalariniki esa kutilgan natijani bermaydi? Muallif sifatida qarashimga ko'ra, bu holat pedagogning shaxsiy ma'naviy pozitsiyasi, kommunikativ madaniyati va

tarbiyaviy faoliyatga bo'lgan ichki ehtiyoji bilan chambarchas bog'liq. Talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, kompetensiyaviy yondashuv talabani faqat bilim olishini emas, balki o'z ma'naviy pozitsiyasini anglashini, mustaqil fikr yuritishini va mas'uliyatli qarorlar qabul qilishini ta'minlaydi. Amaliy tavsiya sifatida quyidagilarni aytishim mumkin:

Birinchidan, ta'lim jarayonida muammoli vaziyatlarga asoslangan topshiriqlardan foydalanish lozim. Masalan, talabalarga real hayotda uchraydigan axloqiy dilemmalar taqdim etilib, ularni muhokama qilish orqali ma'naviy qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish mumkin.

Ikkinchidan, interfaol metodlar — munozara, debat, "aqliy hujum", keys-stadi texnologiyalaridan foydalanish talabalarda ma'naviy faollikni oshiradi. Z. Suyunova tadqiqotlarida aynan ushbu metodlarning talaba shaxsiga ichki ta'siri yuqori ekanligi ilmiy jihatdan asoslangan.⁸

Uchinchidan, ta'lim va tarbiya uyg'unligini ta'minlash zarur. Fan mashg'ulotlarida ham mavzuga mos ma'naviy-axloqiy jihatlarni singdirish pedagogdan yuqori kasbiy mahoratni talab etadi.

Sharq pedagogik merosida ibratli hikoya va masallar orqali tarbiya berish samarali usul sifatida keng qo'llanilgan. Masalan, Forobiyning asarlarida ilmga intilmagan, ammo mansabga ega bo'lgan shaxs jamiyat uchun xavfli ekanligi ta'kidlanadi.

7. Abdullayev, O. Talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik asoslari. — Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. Toshkent, 2019 8. Suyunova, Z. B. Oliy ta'limda talaba shaxsini ma'naviy jihatdan rivojlantirish texnologiyalari. — Pedagogika fanlari nomzodi dissertatsiyasi. Toshkent, 2018.

Bu hikmat bugungi talaba yoshlar uchun ham dolzarbligini yo'qotmagan. Bilim bilan birga ma'naviy mas'uliyat bo'lmasa, yetuk mutaxassis shakllanmaydi. O'quv jarayonida qisqa hayotiy voqealar va real misollarni keltirish talabalarni o'ylashga undaydi. Mualliflik tajribamdan kelib chiqib shuni aytishim mumkinki, talabalarga oddiy, ammo hayotiy hikoyalar orqali berilgan saboq ko'pincha uzoq vaqt xotirada saqlanib qoladi.

Pedagogik faoliyatim jarayonidagi kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, ma'naviy madaniyatni rivojlantirishda individual yondashuv muhim o'rin tutadi. Har bir talabani dunyoqarashi, tarbiyaviy tajribasi va ijtimoiy muhitdan kelib chiqib, u bilan ishlash uslubi ham turlicha bo'lishi kerak. Shu bois, yagona metod barcha talabalar uchun bir xil natija bermaydi. Mualliflik qarashimga ko'ra, talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirishda o'qituvchining shaxsiy namunasi hal qiluvchi omil hisoblanadi. Agar pedagog o'z faoliyatida adolatli, mas'uliyatli va ochiq bo'lsa, bu fazilatlar bilvosita talabalar shaxsida ham shakllanadi. Talabalarda ma'naviy

madaniyatni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish uchun quyidagi metodik ko'rsatmalarga amal qilish maqsadga muvofiq:

— tarbiyaviy jarayonni tizimli va rejalashtirilgan asosda olib borish; — nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirish; — talabalarning mustaqil fikrini qo'llab-quvvatlash; — refleksiya va o'z-o'zini baholash jarayonlarini yo'lga qo'yish.

Yuqoridagilarni umumlashtirib aytganda, talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish bugungi ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Ushbu jarayon ilmiy asoslangan, amaliy jihatdan puxta va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni talab etadi.

XULOSA

Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish masalasi zamonaviy pedagogik talablar nuqtai nazaridan keng va tizimli tarzda tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida ma'naviy madaniyat shaxs kamolotining muhim tarkibiy qismi ekani, uning talaba shaxsini har tomonlama rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekani asoslab berildi. Olib borilgan nazariy tahlil va amaliy mulohazalar shuni ko'rsatdiki, ma'naviy madaniyatni rivojlantirish faqat alohida tarbiyaviy mashg'ulotlar bilan chegaralanmasligi, balki butun ta'lim jarayoniga integratsiya qilingan holda amalga oshirilishi zarur.

Asosiy qismda ko'tarilgan muammolar — tarbiyaviy ishlarning tizimsizligi, metodik yondashuvlarning eskirganligi, talabalar faolligining yetarli darajada shakllanmagani — ta'lim amaliyotida tez-tez uchraydigan holatlar sifatida qayd etildi. Shu bilan birga, tahlillar shuni ko'rsatdiki, ushbu muammolarni bartaraf etish imkoniyati mavjud va buning uchun ilmiy asoslangan, maqsadli hamda shaxsga yo'naltirilgan metodik yondashuvlarni joriy etish muhim hisoblanadi. Xususan, interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, bahs-munozaralar va reflektiv yondashuvlar orqali talabalarning ma'naviy faolligini oshirish mumkinligi ilmiy va amaliy jihatdan isbotlandi.

Tadqiqot natijalari talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirishda pedagog shaxsining o'рни alohida ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi. Pedagogning shaxsiy namunasi, kasbiy mas'uliyati va ma'naviy pozitsiyasi talabalar uchun bevosita tarbiyaviy manba hisoblanadi. Agar o'qituvchi o'z faoliyatida adolat, halollik, insonparvarlik va vatanparvarlik tamoyillariga qat'iy amal qilsa, bu fazilatlar tabiiy ravishda talabalar ongiga singib boradi. Shu bois, ma'naviy madaniyatni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish bilan birga, pedagoglarning tarbiyaviy faoliyatini ham tizimli ravishda rivojlantirish zarur.

Maqolada taklif etilgan amaliy tavsiyalar — ta'lim va tarbiya uyg'unligini ta'minlash, real hayotiy vaziyatlardan foydalanish, talabalarni mustaqil fikrlashga undash hamda ma'naviy refleksiya jarayonlarini tashkil etish — talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali mexanizmlar sifatida

e'tirof etildi. Ushbu tavsiyalarni izchil va rejalashtirilgan holda qo'llash orqali ta'lim jarayonining tarbiyaviy samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish bugungi ta'lim tizimining ustuvor va dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayon ilmiy yondashuv, amaliy tajriba va pedagogik mahorat uyg'unligini talab etadi. Mazkur maqolada ilgari surilgan g'oyalar va xulosalar oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etishga, talaba shaxsini har tomonlama rivojlantirishga hamda jamiyat uchun mas'uliyatli, ma'naviy barkamol kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdullayev, O. Talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik asoslari. — Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. Toshkent, 2019.
2. Abdullayeva, M. X. Talaba yoshlarning ma'naviy madaniyatini shakllantirishda ta'lim-tarbiyaning o'рни // Pedagogik ta'lim. — 2020. — №4. — B. 45–49.
3. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. — Toshkent: Fan, 2018.
4. Alimuhamedov, Sh. A. Oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-tarbiyaviy ishlarni tashkil etish metodikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2021.
5. Asqarov, A. A. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
6. Dewey, J. Democracy and Education. — New York: Macmillan, 2017.
7. Ibrohimov, B. M. Talabalarda ijtimoiy-ma'naviy kompetensiyalarni rivojlantirish mexanizmlari // Innovatsion ta'lim. — 2021. — №2. — B. 60–64.
8. Karimov, I. A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma'naviyat, 2016.
9. Komilov, N. Ma'naviyat asoslari. — Toshkent: Akademnashr, 2019.
10. Musurmonova, O. Ma'naviy tarbiya asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2018.
11. Raximov, D. E. Talabalarining ma'naviy madaniyatini rivojlantirishda interfaol metodlardan foydalanish // Pedagogika. — 2022. — №1. — B. 72–76.
12. Suyunova, Z. B. Oliy ta'limda talaba shaxsini ma'naviy jihatdan rivojlantirish texnologiyalari. — Pedagogika fanlari nomzodi dissertatsiyasi. Toshkent, 2018.
13. To'xtaboyev, A. A. Zamonaviy ta'limda ma'naviy madaniyatni shakllantirish masalalari. — Toshkent: Fan, 2020.
14. UNESCO. Education for Sustainable Development. — Paris, 2021.
15. Vygotsky, L. S. Mind in Society. — London: Harvard University Press, 2018.